

Jan Luitzen: sportwoordenaar

Max Dohle

Jan Luitzen is als Neerlandicus en sportliefhebber verbonden aan een project van Van Dale. Luitzen stelt een reeks sportwoordenboeken samen, waarvan nu de eerste twee delen zijn verschenen: Atletiek en Wielrennen. Ik sprak met Luitzen over dit omvangrijke project

Wat beweegt je eigenlijk om zo'n omvangrijk taal- of sprootproject op je te nemen?

Na het pionierswerk vanaf 1994 door *Hard gras* (en later ook *De Muur*, *42*, *Matten* en *Achilles*) om kwalitatief hoogstaander over (de geschiedenis van) sport te schrijven - zowel inhoudelijk als stilistisch - heeft ook het schrijven en uitgeven van sportboeken een grote vlucht genomen. Een in mijn ogen als taalliefhebber belangrijk onderdeel van het volwassen worden van het genre 'sportboek', is het serieus nemen van de sporttaal. Dat kan alleen maar door het grondig en terdege inventariseren en beschrijven van het bestaande, zeer uitgebreide Nederlandse sportlexicon. Een soort canon van de sporttaal, en waar kan dat beter verschijnen dan bij de gerenommeerde woordenboekenuitgeverij Van Dale?

Wat is er voor een schrijvende neerlandicus met liefde voor sport mooier dan de vakgebieden waarin hij is opgeleid en waar zijn grootste interesses liggen - taalkunde, sport en schrijven - samen te brengen in één project: de Van Dale Sportwoordenboekenreeks? Dat wil zeggen: een serie woordenboeken waarin per deel de voor bepaalde sporten kenmerkende woorden worden gedefinieerd, maar... met een licht encyclopedische inslag, want er zijn illustraties in opgenomen, tekstkaders en citaten die niet alleen betekenisondersteunend zijn, maar ook - vooruit - 'voorlichtend', niet alleen over hoe de sport wordt beoefend, maar ook met betrekking tot de wielergeschiedenis.

Kun je daar een voorbeeld van geven?

Een goed voorbeeld is 'Met de lasso vangen' van ex-toprenner en schrijver Peter Winnen: 'De wielerdrukking die ik misschien wel het allermooist vind, is 'met de lasso vangen'. Het is een uitdrukking uit het amfetaminetijdperk, en wordt in bepaalde circuits tot op de dag van vandaag nog gebruikt. Zit een renner zo vol dat hij niet beseft dat hij net is gefinisht, dan moet hij als het ware met de lasso tot stilstand worden gebracht.'

Welke bronnen heb je gebruikt bij het samenstellen van je woordenboeken?

De verzameling woorden in de diverse sportwoordenboeken zijn vooral afkomstig uit (sport)encyclopedieën, sportvakboeken, kranten, magazines, sportsites, internetartikelen en - uiteraard - de Van Dale-databank waarin onder meer de Dikke Van Dale is opgeslagen. Verder zijn veel woorden opgepikt van de 'sportwerkvloer', niet alleen door te kijken en luisteren naar tv, radio en internet, maar vooral ook door het bezoeken van wedstrijden en evenementen en het praten (op de tribune) met bezoekers en met sporters. Zo ontstaan per sportwoordenboek groslijsten met woorden die in minstens twee bronnen zijn aangetroffen of (uit mondelinge bron) opgetekend.

Uit die eerste, zeer uitgebreide groslijsten zijn in nauw overleg met diverse sportexperts en -liefhebbers door mij selecties gemaakt. Afgezien van een ietwat prozaïsch uitgangspunt als de met de uitgever afgesproken omvang van de woordenboeken, is het belangrijkste criterium dat een woord binnen de sport redelijk breed ingang moet hebben gevonden, bij voorkeur gedurende een langere periode.

Dat betekent nogal wat leeswerk....

Sinds mijn studie Nederlands aan de VU begin jaren tachtig - ik ben opgeleid tot taalkundige - heb ik sportboeken en vooral sportnaslagwerken verzameld, en onder meer veel over sport gepubliceerd. Bij het bijebrengen van die sportbibliotheek heb ik altijd in mijn achterhoofd gehad: 'Ooit ga ik daar iets mee doen.' Dat heb ik inmiddels gedaan. Een belangrijk aspect van het project is dat ik mijn hele sportboekenbibliotheek heb gedigitaliseerd met behulp van de meest geavanceerde apparatuur: een productiescanner, een computer met giga-opslag, de allerbeste software en een mechanische rugafsnijder, want om de boeken in hun geheel op kopieersnelheid te kunnen scannen en er vervolgens doorzoekbare pdf-bestanden van te maken, moesten de ruggen er af. In feite is de essentie van het digitaliseren: een nieuwe manier van wetenschappelijk onderzoek. Als je op zoek bent naar de vindplaats van een bepaald woord, en je wilt weten wanneer dat voor het eerst is opgedoken, dan moet je ergens gaan zoeken. Maar hoe en waar? Als je al die boeken in de computer hebt staan zegt die computer gewoon: hier en

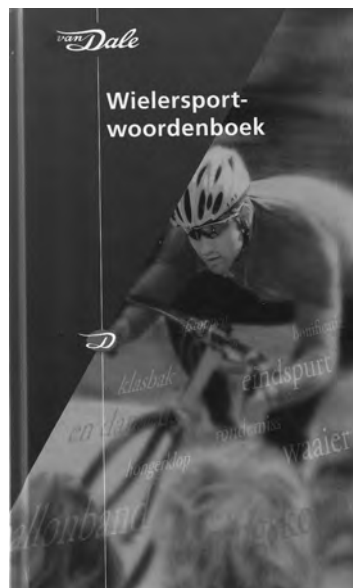
hier en daar komt het voor. En dan kom je soms tot leuke ontdekkingen. Blijkt een woord soms al veel langer te bestaan dan men dacht.

Voor wie zijn de woordenboeken eigenlijk bedoeld? Het is heel uitputtend gedaan en volgens de regels van de woordenaar. Maar wil een wielrenner wel weten of een werkwoord overgankelijk is?

Ach ja, de doelgroep. Vind ik altijd lastig om aan te geven. Natuurlijk is het voor de taalliefhebber bestemd, en voor de mensen die algemeen in sport zijn geïnteresseerd, maar ook voor de beoefenaars van de diverse sportdisciplines. Een aardig aspect is ook dat het door de kadertekstjes vol sappige anekdotes, sporttalige wetenswaardigheden en insideverhalen uit de sportwereld vooral ook leeswoordenboeken zijn. Menig lezer heeft al gereageerd met woorden in de trant van: 'Ik heb er een paar uur met plezier in zitten bladeren en lezen.'

De geschiedenis van de sport openbaart zich soms in de taal, maar zeker ook in de letterkunde. Kun je de geschiedenis van het wielrennen teruglezen in het woordenboek? En zo ja kun je daar voorbeelden van geven?

Paar voorbeelden uit het *Van Dale Wielersportwoordenboek*. Het woord *gazettencoureur* (renner van niet al te hoog niveau die er toch voor weet te zorgen dat hij regelmatig in de krant wordt vermeld) werd aangeleverd door zowel wielerschrijver Herman Chevrolet als wielercomentator Renaat Schotte. Uit onderzoek bleek dat *gazettencoureur* in Vlaamse kranten wordt gebruikt en op allerlei vooral Vlaamse wielersites is opgedoken. Ook de door wielerconnaisseur Peter Ouwerkerk gememoreerde wielrennersblessure *dubbele zak* (ontsteking ter grootte van een ei tussen de anus en het ondereinde van de balzak, ontstaan door een ontstoken haarzakje of een puist) komt op internet en in de wielersliteratuur veelvuldig voor, net als het synoniem *derde bal*. Reden genoeg om de termen te incorporeren. Het gebruik van woorden als *gazettencoureur* en *derde bal* illustreer ik dan met een voorbeeld en/of een citaat uit de wielersliteratuur, waarmee bij voorkeur ook meteen een – voorlichtend! - stuk wielersportgeschiedenis wordt meegenomen. Bij *gazettencoureur* bv. is als ondersteunend citaat te lezen: 'Mooi voorbeeld van een gazettencoureur is Francesco Planckaert, die in de Vlaamse kranten steeds weer aandacht kreeg, maar nooit een platte prijs heeft gereden.' En bij *derde bal*: 'De wielrenner praat even makkelijk over zijn derde bal als

over een ontstoken achillespees. (...) Joop Zoetemelk naaide ooit een biefstuk in zijn koersbroek. Als buffer tussen steenpuist en zadel; vlees op vlees, een uitstekende remedie. Joop spreidde nadien, op zijn hotelbed, ten overstaan van het aldaar verzamelde journaal, zijn benen. Opdat iedereen aanwezig zich ervan kon vergewissen dat die steenpuist geen verzonnen excuus was voor sportief falen.'

Wielertaal als *gazettencoureur* en *dubbele zak* (*derde bal*) kun je als woordenboekmaker alleen opnemen als je de termen zelf al kent, in druk bent tegengeko-

men, hoort spreken of door een informant krijgt aangegevoeld. Het onderstreept voor mij het belang van het inschakelen van sportbonden en informerende sportvakmensen die niet alleen bij het filteren van de grolijsten een belangrijke rol kunnen spelen (welke woorden moeten eruit, welke ontbreken er nog?), maar ook bij het formuleren en/of controleren van de betekenisdefinities. Een sportterm moet zo omschreven worden dat een vakman niet uitroept: 'Dat is onzin!', maar bevestigt dat het in essentie klopt, waarbij het duidelijk moge zijn dat de definitie niet met andere vaksporttermen moet zijn volgestouwd. Ook de geïnteresseerde leek moet begrijpen wat er staat.

Er zijn nu twee delen verschenen van de reeks. Er zijn nog heel veel andere sporten. Wat kunnen we nog van je verwachten op dit gebied?

Per deel zullen de in Nederland en België beoefende sporten thematisch worden geclusterd. Al verschenen is het *Van Dale Atletiek- en turnwoordenboek* (met sportwoorden uit atletiek, gymnastiek, turnen, krachtsport en fitness) en het *Van Dale Wielersportwoordenboek* (met sportwoorden uit weg- en baanwielrennen, mountainbiken, fietscrossen, veldrijden, kunstfietsen, eenwielren, toerfietsen en aangepast fietsen). Eind augustus 2009 tijdens het KLM Open komt het *Van Dale Golfsportwoordenboek* uit, met sportwoorden uit golf, midgetgolf, discgolf, boerengolf, kolven en aangepast golfen.

De komende jaren zullen dan nog de volgende thematische delen volgen: denksport, vechtsport, voetbal, veldsport, watersport, wintersport, zaalsport en spelsport. Daarmee zullen dan alle sporten in Nederland en België zijn afgedekt, zodat als afsluiting van het project uit de afzonderlijke delen een overkoepelende 'Dikke Sport Van Dale' kan worden samengesteld.